

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШУЛЮК БОГДАНА СТЕПАНІВНА

УДК 336.146:364.446

**БЮДЖЕТУВАННЯ ВИДАТКІВ СФЕРИ
СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Тернопіль – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Алексєнко Людмила Михайлівна,
Тернопільський національний економічний
університет,
завідувач кафедри обліку та фінансів
Івано-Франківського навчально-наукового
інституту менеджменту Тернопільського
національного економічного університету

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Іонін Євген Євгенович,
Донецький національний університет,
завідувач кафедри обліку, аналізу і аудиту

кандидат економічних наук, доцент
Савчук Наталія Володимирівна,
ДВНЗ „Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана”,
доцент кафедри міжнародних фінансів

Захист відбудеться 29 травня о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий 25 квітня 2014 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

Т. О. Кізима

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток держави в умовах перманентності кризових явищ потребує підвищення соціальної відповідальності органів державної влади та управління перед громадянами України. Успішність виконання завдань щодо покращення матеріального добробуту населення, надання суспільних благ у сфері освіти, охорони здоров'я й культури залежить як від фінансових можливостей країни, так і від того, наскільки ефективно розпорядники бюджетних коштів управляють фінансовими ресурсами сфери соціально-культурних послуг та забезпечують об'єктивність визначення обсягів бюджетних коштів на соціальні потреби суспільства.

Зміну ідеології й наукових підходів до процесу планування видатків сфери соціально-культурних послуг потрібно розпочинати з визначення цілей, розроблення критеріїв оцінки та способів досягнення окреслених завдань з метою переходу на якісно новий рівень фінансування соціально-культурних послуг – бюджетування. Застосування технологій бюджетування зумовлена тим, що функціонування галузей потребує певної стабільності фінансового забезпечення при реалізації пріоритетних напрямів їх розвитку, формування передумов для соціальної орієнтації економіки. Відсутність концептуальних підходів до впровадження бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг та нереалізованість стратегічних планів її розвитку не сприяє вирішенню проблем підвищення якості, доступності та результативності надання суспільних послуг.

Дослідження розвитку бюджетування на загальнодержавному рівні в Україні є новим напрямом наукового пошуку, у вітчизняній економічній літературі воно висвітлене фрагментарно. Зокрема, питаннями оптимізації процесу управління видатками сфери соціально-культурних послуг, визначення їх структури та контролю за ефективним використанням бюджетних коштів займалися такі вчені: Л. Алексеєнко, В. Андрущенко, Б. Бабін, В. Базилевич, О. Василик, В. Дем'янишин, Т. Єфименко, А. Загородній, І. Запатріна, Є. Іонін, О. Кириленко, А. Крисоватий, М. Крупка, Е. Лібанова, І. Лук'яненко, І. Луніна, І. Лютий, К. Павлюк, Ю. Пасічник, З. Перун, Д. Полозенко, О. Рожко, О. Романенко, Н. Савчук, О. Самошкіна, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін. У зазначеному контексті заслуговують на увагу напрацювання відомих російських науковців: М. Афанасьєва, Г. Беленчук, В. Гамукіна, І. Комарова, О. Лаврова, О. Шишкіна та інших.

Проте у наукових працях згаданих учених увага приділена окремим аспектам розвитку бюджетування з погляду доцільності витрачання коштів бюджетів усіх рівнів, відтак відсутній комплексний підхід до планування, фінансування та оцінювання ефективності видатків сфери соціально-культурних послуг на основі застосування технологій бюджетування. Актуальність зазначених проблем, їхня науково-теоретична цінність, практична значущість та корисність вирішення у вітчизняній фінансовій науці зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідних робіт, що виконують колективи кафедр фінансів та кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету за темами „Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України в умовах глобальних структурних

зрушень” (державний реєстраційний номер 0112U000077), „Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України” (державний реєстраційний номер 0105U000861), „Формування фінансового механізму сталого розвитку України” (державний реєстраційний номер 0110U008613), у межах яких здобувачем запропоновано рекомендації стосовно вдосконалення бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування теоретичних і прикладних засад бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, а також визначення на цій основі перспектив розвитку його елементів у вітчизняній практиці.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- з’ясувати концептуальні засади бюджетування та визначити критерії його результативного застосування у сфері соціально-культурних послуг;
  - розкрити сутність бюджетних програм і виявити їх роль у реалізації пріоритетів соціально-культурної політики;
  - охарактеризувати правові та організаційно-економічні засади бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні;
  - дослідити особливості бюджетного планування і прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг в умовах економічних трансформацій;
  - проаналізувати та виявити проблеми взаємодії складових програмно-цільового методу бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг;
  - оцінити сучасний стан фінансового контролю за виконанням бюджетних програм сфери соціально-культурних послуг та розкрити фінансові порушення, допущені їх виконавцями;
  - окреслити орієнтири побудови бюджетної стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг;
  - удосконалити функціональні елементи бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг з метою підвищення їх ефективності в Україні;
  - розробити методичні підходи до оптимізації процесу розподілу та використання коштів на бюджетні програми сфери соціально-культурних послуг в сучасних умовах.
- Об’єктом дослідження* є видатки бюджету на сферу соціально-культурних послуг.

Предметом дослідження є теоретичні та організаційно-практичні засади бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації виступає діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід до вивчення процесу бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг. Зокрема, при розкритті теоретико-організаційних засад бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг використано методи індукції й дедукції, історичний, абстрагування, систематизації, узагальнення. Практику та проблематику бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг досліджено на основі методів спостереження, синтезу, формалізації, групування, порівняльного, графічного та економіко-статистичного аналізу. Розкриття перспектив розвитку бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг у вітчизняній практиці базоване на методах екстраполяції, комплексного підходу й економіко-математичного моделювання.

Статистичну і фактологічну основу дослідження становлять: законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють економічні відносини учасників бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг; фундаментальні напрацювання світової економічної та фінансової думки, викладені у наукових роботах вітчизняних і зарубіжних учених з бюджету, формування й виконання бюджетних програм, особливостей бюджетування на загальнодержавному рівні; офіційні дані Міністерства фінансів України, Рахункової палати України, Державної фінансової інспекції України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні концептуальних засад бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг та обґрунтуванні стратегічних векторів його розвитку з урахуванням суспільних потреб, а саме:

удосконалено:

– трактування поняття „бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг”, котре запропоновано розглядати як сукупність стратегічних і тактичних заходів програмно-цільового спрямування, які органи державної влади та управління використовують у процесі бюджетного планування, фінансування видатків сфери соціально-культурних послуг та контролю за витрачанням бюджетних коштів на соціальний розвиток. У такому тлумаченні визначено зміст бюджетування видатків згаданої сфери, зазначено його мету, критерії результативності та доцільність досягнення важливого суспільного результату;

– порядок взаємодії функціональних елементів бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, таких як: стратегічне і середньострокове бюджетне планування, державні цільові й бюджетні програми, фінансовий контроль за витрачанням бюджетних коштів на соціально-культурні потреби, звіти й показники результативності виконання програм. Це сприятиме зосередженню фінансових ресурсів на досягненні актуальних для суспільства завдань, оптимізації обмежених бюджетних коштів, підвищенню результативності діяльності органів влади та якості наданих послуг;

– організаційно-методичні рекомендації для проведення моніторингу виконання бюджетних програм шляхом запровадження його на початку реалізації програм із визначенням витрат на його проведення; розробленням результативних показників; встановленням джерел та способів отримання інформації відповідно до показників; відображенням даних моніторингу в оперативній звітності. На відміну від існуючих підходів, такий моніторинг дає змогу співвідносити бюджетні витрати з отриманими суспільними вигодами;

– методику розподілу та використання фінансових ресурсів держави на виконання бюджетних програм сфери соціально-культурних послуг завдяки застосуванню економіко-математичного моделювання прийняття управлінських рішень, яке дає змогу врахувати всі можливі чинники, що впливають на зниження ефективності реалізації згаданих програм. Застосування такого підходу забезпечить раціональне спрямування фінансових потоків на відтворення й розвиток сфери соціально-культурних послуг, посилення відповідальності виконавців бюджетних програм за досягнення встановлених соціальних цілей;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування специфіки програмно-цільового методу бюджетування та

особливостей застосування його елементів на державному та місцевому рівнях при управлінні видатками сфери соціально-культурних послуг з урахуванням фінансового, інформаційного, організаційно-економічного та правового забезпечення;

– принципи середньострокового бюджетного планування видатків сфери соціально-культурних послуг як головного елементу бюджетування з виокремленням принципів: комплексності формування основних параметрів соціально-культурного розвитку держави, конкурсності розподілу фінансових ресурсів між головними розпорядниками бюджетних коштів, соціально-економічної результативності та ефективності виконання бюджетних програм, доцільності реалізації програмних заходів, відповідальності. Зазначені принципи повинні забезпечити спрямування бюджетних коштів на виконання актуальних завдань держави та суспільства, економне та цільове їх використання, а також досягнення позитивних соціально-економічних результатів;

– науково-методичні підходи до формування і виконання державних цільових програм сфери соціально-культурних послуг на короткостроковий та довгостроковий період з врахуванням ступеня відповідності мети програми суспільним пріоритетам, соціального ефекту від її впровадження, інноваційності та рівня інвестиційної складової у загальному обсязі запланованих витрат, що дасть змогу узгодити стратегічний характер реалізації програм та обсяги їх щорічного фінансування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані теоретико-методичні положення, висновки і практичні рекомендації автора можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування для вдосконалення бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні.

Пропозиції щодо узгодження процесу реалізації державних цільових програм з перспективними фінансовими можливостями бюджету прийнято до впровадження фінансовим управлінням Тернопільської міської ради (довідка № 82/415 від 31.05.2013 р.). Рекомендації щодо координації роботи контролюючих органів у частині перевірки законності, ефективності та доцільності використання бюджетних коштів на сферу соціально-культурних послуг впроваджено у практичну діяльність Державної фінансової інспекції у Тернопільській області (довідка № 19-09-13-14/3954 від 01.06.2013 р.). Подані пропозиції із налагодження безперервного збору інформації про виконання бюджетних програм на основі запровадження системи моніторингу у діяльність відповідальних виконавців на початку реалізації програми із визначенням витрат на його проведення, розробкою результативних показників, встановленням джерел та способів отримання інформації відповідно до показників, відображенням даних моніторингу в оперативній звітності використовуються у практичній роботі Департаменту фінансів Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 02-01-12/101 від 27.06.2013 р.). Рекомендації щодо методики розподілу та використання фінансових ресурсів на виконання бюджетних програм у сфері соціально-культурних послуг для забезпечення своєчасного і повного їх фінансування використовуються у діяльності Департаменту фінансів Одеської обласної державної адміністрації (довідка № 01.01-57/3466 від 23.10.2013 р.). Окремі положення дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126.33/2136 від 14.10.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібною науковою працею. Отримані у дисертації науково-практичні результати, сформульовані

висновки та пропозиції прикладного характеру, винесені на захист, одержані автором самостійно і є його науковим здобутком.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації отримали позитивну оцінку на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: „Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст” (м. Вінниця, 2008 р.); „Проблеми розвитку фінансової системи України на сучасному етапі” (м. Тернопіль, 2008 р.); „Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки” (м. Тернопіль, 2008 р.); „Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації” (м. Тернопіль, 2008 р.); „Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період” (м. Тернопіль, 2008 р.); „Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (м. Тернопіль, 2009 р., 2010 р., 2011 р.); „Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання” (м. Львів, 2010 р.); „Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Київ, 2012 р.); „Перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Тернопіль, 2012 р.); „Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ” (м. Тернопіль, 2010 р., 2011 р., 2012 р., 2013 р.).

Публікації. Основні положення і найважливіші результати дисертаційної роботи опубліковано у 27 наукових працях, із яких 9 публікацій у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 15 публікацій за матеріалами всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 9,34 д. а., з них особисто авторові належить 9,07 д. а.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 199 сторінках. У дисертації подано 34 рисунки на 32 сторінках і 10 таблиць на 13 сторінках. 7 додатків охоплюють 24 сторінки. Список використаних джерел налічує 263 найменування на 30 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі „**Теоретико-організаційні засади бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в економічній системі держави**” узагальнено наукові підходи та концептуально досліджено економічний зміст дефініції „бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг”, розкрито суть та особливості формування й виконання бюджетних програм у реалізації пріоритетів соціально-культурної політики, досліджено правові та організаційно-економічні засади бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг.

У дисертації аргументовано, що провідну роль у формуванні та розвитку суспільства відіграє сфера соціально-культурних послуг, галузі якої запропоновано структурувати на: освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний та фізичний розвиток громадян (культура, мистецтво, фізична культура, спорт). З'ясовано, що основним інструментом реалізації завдань згаданої сфери, що полягають у забезпеченні добробуту та необхідного рівня соціального захисту населення, сприянні здоровому способу життя та оздоровленню, наданні можливості якнайповнішої реалізації людських здібностей, є бюджет.

Доведено необхідність розробки досконаліших способів складання та виконання державних цільових і бюджетних програм, підвищення ефективності використання бюджетних коштів на сферу соціально-культурних послуг та отримання важливих для суспільства результатів завдяки застосуванню технологій бюджетування. Встановлено, що сучасне бюджетування ґрунтується на концепції програмно-цільового бюджетування, котре узагальнило позитивні риси різних методів бюджетування, які використовували економічно розвинені країни світу („бюджетування з нуля”, „базисне бюджетування”, „програмне бюджетування”) (рис. 1).

Рис. 1. Загальна характеристика методів бюджетування

На основі узагальнення трактувань бюджетування і зарубіжних концептуальних підходів до його сутності подано авторське тлумачення дефініції „бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг”. Обґрунтовано доцільність визначення критеріїв оцінки бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, які є результатом ефективної діяльності органів управління щодо її розбудови, визначають рівень досягнення стратегічних пріоритетів, характеризують соціальну і правову захищеність громадян, розвиненість громадянського суспільства.

З’ясовано, що пріоритети соціально-культурної політики реалізуються через державні цільові (у довгостроковому періоді) та бюджетні (у короткостроковому періоді) програми. Систематизовано класифікацію бюджетних програм за ознаками, що характеризують їх роль у підвищенні рівня соціального добробуту населення, а саме: за обсягом охоплення, часовим виміром, рівнями фінансування, залежно від вирішення проблеми, галузевою спрямованістю.

Акцентовано, що основою для формування бюджетних програм є їх паспорт, в якому зазначено як основні компоненти – мету, завдання, напрями діяльності та показники результативності, так і додаткові – інформацію, зокрема про розпорядника коштів за програмою та головну мету його діяльності, відповідального виконавця,

законодавчі підстави для реалізації програми та альтернативні шляхи її виконання. Відповідно до методології програмно-цільового бюджетування бюджетна програма повинна мати єдину структуру, котра залишається незмінною щороку. Однак через можливі зміни пріоритетів у соціально-культурній політиці, її основні компоненти можуть змінюватися, адаптуючись до нових умов.

У роботі доведено, що, незважаючи на достатність нормативно-правового регулювання бюджетної політики у сфері соціально-культурних послуг, вітчизняне законодавство характеризується певними недоліками: відсутністю відповідного закону про бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг; нерозробленістю єдиної стратегії реформування організаційно-економічних засад згаданої сфери; наявністю суперечностей та неоднозначності тлумачення правових норм тощо.

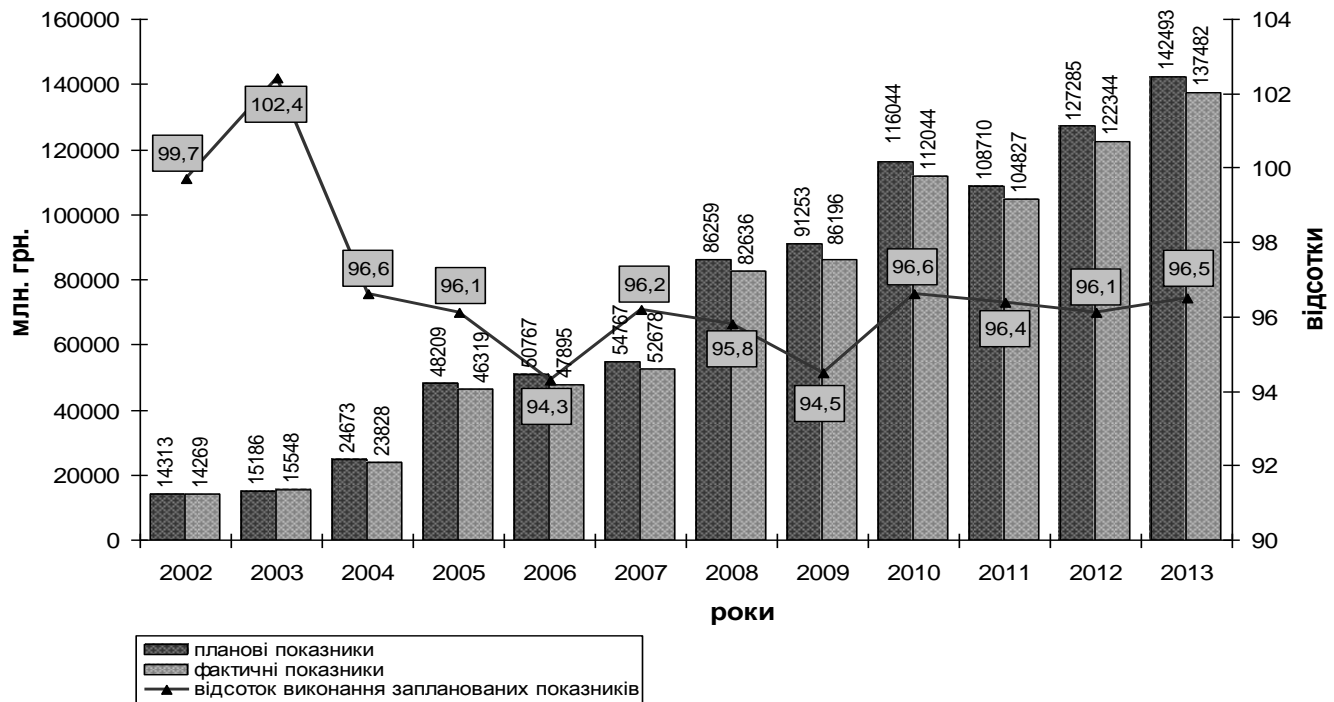
Висвітлено особливості функціонування організаційного механізму бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, суб'єктами якого виступають органи стратегічного, оперативного управління та бюджетні установи, заклади, організації. Визначено, що чільне місце в системі бюджетування видатків згаданої сфери займають головні розпорядники бюджетних коштів. З одного боку, усі вони можуть бути ініціаторами або державними замовниками певної програми відповідного соціально-культурного спрямування. З іншого боку, вони наділені додатковою компетенцією у сфері контролю над її виконанням. Внаслідок специфічної ситуації суміщення функцій таких розпорядників у процесі реалізації програм та загального контролю (а в більшості випадків – й безпосереднього контролю) за їх виконанням ефективність такого контролю може знижуватись.

У другому розділі **„Практика бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні”** досліджено вітчизняну практику бюджетного планування і прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг, проаналізовано особливості взаємодії елементів програмно-цільового методу бюджетування видатків згаданої сфери, оцінено результативність державного фінансового контролю за виконанням бюджетних програм цієї сфери.

З'ясовано, що механізм бюджетного планування і прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг, який залежить від макроекономічної ситуації в країні та послідовності прийнятих законодавчих актів, впродовж 1991–2001 рр. характеризувався: повною залежністю місцевого бюджету нижчого рівня від вищого; низьким рівнем системності у визначенні прогнозних показників видатків (планування „від досягнутого”), плануванням бюджетних видатків за залишковим принципом; відсутністю чітких і зрозумілих процедур виконання бюджету.

Незважаючи на посилення дієздатності держави та підвищення ефективності виконання нею своїх функцій у сфері соціально-культурних послуг за 2002–2013 рр., бюджетне планування таких видатків здійснювалось в умовах чинності неоднозначних і суперечливих правових норм різних законів, що регулювали тотожні бюджетні відносини, постійної зміни впродовж бюджетного року правових норм, на котрих ґрунтувалися показники державного та місцевих бюджетів. Досліджені тенденції, а також їх наслідки для механізму бюджетного планування видатків сфери соціально-культурних послуг дають змогу констатувати відсутність узгодженості між розробленням політики та системами надання послуг, демографічними тенденціями і визначенням потреб, а також головними розпорядниками бюджетних коштів. Це

призвело до виникнення умов, що сприяли недофінансуванню сфери (рис. 2). Зокрема, рівень виконання запланованих показників державного бюджету у зазначеному періоді знизився від 99,7% до 96,5%, внаслідок чого населення втратило довіру до уряду і впевненість у його спроможності реалізувати задекларовані наміри.

Рис. 2. Динаміка та рівень фінансування видатків Державного бюджету України на сферу соціально-культурних послуг у 2002–2013 рр.*

* Побудовано автором на основі даних Міністерства фінансів України та Рахункової палати України.

У процесі дослідження бюджетного планування видатків сфери соціально-культурних послуг виявлено, що воно базується на системі соціальних стандартів та нормативів, котрі не відображають реальних потреб суспільства. Зокрема, з 2000 р. не переглядалися набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціально-демографічних груп населення, на підставі яких визначається розмір прожиткового мінімуму. У затверджених нормативах не враховані окремі життєво необхідні витрати, зокрема на послуги з охорони здоров'я, освіти, оздоровлення, які є переважно платними.

Доведено доцільність розробки науково обґрунтованих державних соціальних стандартів і нормативів в усіх галузях сфери соціально-культурних послуг для розрахунку необхідного обсягу бюджетних видатків, формування соціально важливих державних цільових та бюджетних програм, регулювання міжбюджетних відносин.

Акцентовано увагу на визначальній ролі місцевої влади у вирішенні соціальних проблем територій, оскільки видатки місцевих бюджетів на сферу соціально-культурних послуг складала переважну частину і мали тенденцію до зростання, а саме: впродовж 2002–2013 рр. вони коливалися від 71,0% до 84,6%. Однак внаслідок нестачі коштів місцевих бюджетів фінансування більшості галузей сфери соціально-культурних послуг відбувалося за рахунок субвенцій. Серед них значне місце займали субвенції соціальної спрямованості, які у структурі трансфертів з державного бюджету посідали друге місце після дотацій вирівнювання.

Ефективна оцінка обсягу фінансових ресурсів, необхідних державним та місцевим органам влади для виконання стратегічних завдань соціально-культурного розвитку суспільства залежить від точності, обґрунтованості та результативності бюджетного прогнозування. Водночас на практиці воно проводиться формально, що пов'язано із: частим коригуванням бюджетного законодавства, зміною під впливом політичних рішень раніше обраних пріоритетів у бюджетних видатках; ненадійністю макроекономічного прогнозування; невиконанням прогнозів у процесі реалізації показників бюджету у відповідному році, про що свідчать значні відхилення між прогнозними показниками (які розраховувались на конкретний рік щорічно, тобто два–три роки поспіль) та фактичними показниками (табл. 1). Так, упродовж 2005–2009 рр. та 2012–2013 рр. простежувалася тенденція перевищення фактичних показників над прогнозними, однак період 2010–2011 рр. характеризувався невідповідністю реальних можливостей бюджету прогнозним показникам.

Таблиця 1

Прогнозні й фактичні показники видатків зведеного бюджету України на сферу соціально-культурних послуг*, млн. грн.

№ з/п	Роки	Прогноз видатків							Фактичні видатки	Відхилення**
		2005–2007 рр.	2006–2008 рр.	2007–2009 рр.	2008–2010 рр.	2010–2012 рр.	2012–2013 рр.	2013–2014 рр.		
1.	2005	42714,3	–	–	–	–	–	–	85694,3	42980,0
2.	2006	48053,4	58551,5	–	–	–	–	–	99193,5	40642,0
3.	2007	55587,9	67339,0	113470,8	–	–	–	–	125251,4	11780,6
4.	2008	–	75895,4	127290,5	123914,2	–	–	–	176503,8	52589,6
5.	2009	–	–	141715,4	140168,5	–	–	–	190425,9	50257,4
6.	2010	–	–	–	160805,6	264956,9	–	–	240617,6	-24339,3
7.	2011	–	–	–	–	311021,5	–	–	251287,8	-59733,7
8.	2012	–	–	–	–	355963,2	260845,9	–	298744,2	37898,3
9.	2013	–	–	–	–	–	291767,1	308000,6	325831,7	17831,1
10.	2014	–	–	–	–	–	–	322000,2	–	–

* Складено автором на основі прогнозних показників Кабінету Міністрів України та матеріалів Міністерства фінансів України.

** Відхилення показників обчислено як різницю між фактичними видатками та їх останніми прогнозними показниками.

Обґрунтовано необхідність переходу на програмно-цільовий метод з метою підвищення результативності витрачання бюджетних коштів на соціально-культурні цілі та узгодження обсягів вкладених ресурсів з отриманими результатами. Дослідження складових цього методу дало змогу виокремити: стратегічне і середньострокове бюджетне планування, державні цільові та бюджетні програми, державний фінансовий контроль за виконанням програм, звіти й показники результативності виконання програм.

У зазначеному контексті аналіз процесів впровадження і взаємодії елементів програмно-цільового бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг на державному та місцевому рівнях показав, що головною причиною невдачі згаданого механізму бюджетування є ідеологічна, а не технічна. Логіка „стратегія – бюджетні програми – цілі – показники результативності”, яка є основою цього механізму, базується на тому, що спочатку необхідно визначити, що саме на основі прийнятої

стратегії треба зробити (сформувати бюджетні програми), і тільки потім – навіщо це потрібно (розробити показники результативності програм). Саме тому виникають певні протиріччя у застосуванні програмно-цільового бюджетування для визначення пріоритетності та ефективності витрат на соціально-культурні потреби.

У дисертаційній роботі встановлено, що державний фінансовий контроль за виконанням бюджетних програм сфери соціально-культурних послуг реалізується Рахунковою палатою України, Державною фінансовою інспекцією України та Державною казначейською службою України. Проаналізувавши заходи, здійснені контролюючими органами впродовж 2002–2013 рр. встановлено, що процес формування та виконання бюджетних програм потребує вдосконалення та характеризується такими недоліками: відсутністю реальних розрахунків для досягнення поставленої мети, визначення чітких результатів у процесі їх реалізації; недостатністю бюджетного фінансування та розпорощенням його серед великої кількості учасників виконання (об'єктів контролю); невиконанням учасниками бюджетних програм передбачених законодавством функціональних обов'язків та їх безвідповідальністю. Обґрунтовано необхідність підвищення результативності фінансового контролю з метою забезпечення макроекономічної стабільності, розроблення нових та підвищення ефективності вже діючих бюджетних програм.

У третьому розділі „**Пріоритети розвитку бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг**” окреслено стратегічні орієнтири розвитку сфери соціально-культурних послуг у системі бюджетного планування і фінансування видатків, запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо удосконалення функціональних елементів бюджетування видатків сфери, розроблено методичні підходи до оптимізації процесу фінансування коштів на бюджетні програми сфери соціально-культурних послуг.

Доведено необхідність розробки та затвердження обґрунтованої стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг з окресленою метою, соціальними пріоритетами та встановленими джерелами фінансового забезпечення для їх реалізації. Результативність та ефективність застосування основних засад згаданої стратегії залежать від солідарної та відповідальної співпраці органів державної й місцевої влади з науково-дослідними установами та суб'єктами господарської діяльності. Водночас необхідно здійснювати постійний моніторинг та контроль за реалізацією стратегії як учасниками процесу, так і певним незалежним координуючим органом. Це дасть змогу усунути перешкоди для досягнення стратегічних цілей і забезпечити своєчасне коригування стратегії.

Враховуючи тенденцію до зростаючого перенесення повноважень із забезпечення надання соціально-культурних послуг на місцевий рівень, актуальним є удосконалення механізму їх фінансування на основі розроблення стратегії розвитку відповідного регіону на 5–10 років, визначення її мети та пріоритетних завдань. При цьому відповідальність за реалізацію стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг повинні нести головні розпорядники бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях, забезпечуючи якісне надання послуг населенню.

Аргументовано, що ефективна реалізація бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг залежить від покращення функціонування елементів програмно-цільового методу, даючи змогу розподіляти фінансові ресурси залежно від пріоритетів державної політики й досягнення соціальних результатів, оптимізувати обмежені бюджетні кошти, підвищити результативність діяльності органів влади та якість наданих

послуг, а також забезпечити ефективність витрат через економію бюджетних коштів і зосередити ресурси на досягненні актуальних для суспільства завдань.

Удосконалено практику стратегічного бюджетного планування видатків сфери соціально-культурних послуг завдяки послідовності розроблення та реалізації соціально-економічних, фінансових і організаційних заходів. Це сприятиме виконанню основних завдань, а саме: визначенню цілей соціально-культурної політики й забезпеченню відкритості їх досягнення впродовж запланованого періоду, вибору раціональних шляхів фінансового забезпечення соціального розвитку, підвищенню відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів за раціональне використання бюджетних коштів тощо; а також дасть змогу визначити методологію коригування бюджетних прогнозів, оцінки їх стійкості та ризиків, „прив’язки” пріоритетів соціально-культурної політики до умов їхньої реалізації, формування граничних обсягів витрат для головних розпорядників бюджетних коштів у коротко- та довгостроковому періодах.

Узагальнено методологічні вимоги до формування й виконання державних цільових та бюджетних програм у процесі реалізації суспільних пріоритетів, котрі потребують узгодження перспективних можливостей бюджету із щорічним їх фінансуванням, скорочення кількості, укрупнення (за основними функціями розпорядників) та формування відповідно до галузевої приналежності. Акцентовано на доцільності встановлення взаємозв’язку між стратегією розвитку сфери соціально-культурних послуг, державними цільовими та бюджетними програмами, де відповідно до завдань стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг повинна визначатися мета державної цільової програми, а згідно із завданнями останньої – розроблятися мета бюджетної програми.

Для забезпечення стабілізації фінансово-бюджетної дисципліни стосовно використання бюджетних коштів на соціально-культурні цілі запропоновано реформувати систему державного фінансового контролю у контексті попередження та недопущення бюджетних порушень. Основним принципом побудови такої системи повинна стати її децентралізація, а саме: необхідно створити в органах місцевої влади всіх рівнів структуру внутрішнього та зовнішнього громадського контролю, яка б здійснювала контроль за оцінкою обґрунтованості й законності показників бюджетних видатків на сферу соціально-культурних послуг та їх виконанням, контроль за виконанням місцевих програм соціально-культурного розвитку, аналіз порушень і відхилень від затверджених показників під час використання коштів на соціально-культурні цілі, визначення причин таких порушень і підготовку пропозицій щодо їх усунення та недопущення у майбутньому.

Розроблено новітні підходи до фінансування бюджетних програм сфери соціально-культурних послуг, що дають змогу забезпечити своєчасне і повне їх виконання. Управління бюджетними програмами змодельовано на таких передумовах: S – загальні видатки державного бюджету на програму, необхідні для її реалізації; T – термін, протягом якого ці кошти повинні бути використані; V_p – обсяг коштів, що мають бути витрачені в початковий момент часу як перше надходження за програмою перед початком її реалізації; t – певний момент часу (місяць). Варто зазначити, що час T не може бути більшим терміну реалізації програми.

Отримано аналітичну форму видатків бюджету:

$$y(t) = \frac{S - VP}{T} t + VP, \quad (1)$$

та потребу в коштах для будь-якого часового проміжку з t_1 до t_2 :

$$B(t_1, t_2) = \frac{S - VP}{T} (t_2 - t_1). \quad (2)$$

За формулами (1) і (2) можна планувати бюджетні видатки на програму за умови, що вони рівномірно розподілені в часі та є прямопропорційними до обсягу виконаних завдань.

Відображено також ситуацію, коли обсяги робіт та послуг щодо реалізації завдань програми розподіляють рівномірно, однак витрати на них зростають з урахуванням інфляції. Відтак отримано формулу видатків державного бюджету на бюджетну програму з урахуванням показника інфляції:

$$y(t) = VP + ((S - VP)(1 + i)^t - 1)(1 + i)^T - 1)^{-1}, \quad (3)$$

де i – рівень інфляції.

Крім цього, плануючи кошти державного бюджету на виконання програми, враховано бюджетні обмеження й темпи витрачання коштів, у результаті чого отримано аналітичні формули (4) і (5) обсягу видатків державного бюджету на програму з урахуванням зазначених чинників відповідно:

$$y(t) = VP + \frac{(S_1 - VP)T^2 - (S - VP)t_1^2}{t_1 T (T - t_1)} t + \frac{(S - VP)t_1 - (S_1 - VP)T}{t_1 T (T - t_1)} t^2, \quad (4)$$

де S_1 – бюджетне обмеження; t_1 – період бюджетного обмеження

$$y(t) = \left[S_1 \frac{S - VP}{S_1 - \varepsilon} \left(\frac{(S - VP)(S_1 - \varepsilon)}{(S - S_1)(\varepsilon - VP)} \right)^{t/T} + VP \right] \left(1 + \frac{\varepsilon - VP}{S_1 - \varepsilon} \left(\frac{(S - VP)(S_1 - \varepsilon)}{(S - S_1)(\varepsilon - VP)} \right)^{t/T} \right)^{-1}, \quad (5)$$

де ε – видатки у грошових одиницях на одиницю часу (наприклад: тис. грн./міс.).

Запропоноване економіко-математичне моделювання процесу розподілу та використання бюджетних коштів на програми сфери соціально-культурних послуг із врахуванням чинників, що впливають на їх виконання (інфляції, бюджетних обмежень та темпів витрачання коштів), сприятиме ефективному прийняттю фінансових рішень під час формування та реалізації бюджетних програм.

ВИСНОВКИ

Дослідження концептуальних засад і практики реалізації бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в умовах ринкових перетворень в Україні дало змогу зробити висновки та обґрунтувати відповідні пропозиції теоретичного й прикладного характеру.

1. На основі систематизації різних наукових підходів до трактування сутності бюджетування та з урахуванням сучасних тенденцій управління бюджетними видатками держави на соціально-культурні потреби подано власне визначення терміну „бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг” як сукупності стратегічних і тактичних заходів програмно-цільового спрямування, які органи державної влади та управління використовують у процесі бюджетного планування, фінансування видатків сфери соціально-культурних послуг та контролю за витрачанням бюджетних коштів на соціальний розвиток. При цьому виділено критерії бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, що є невід’ємним атрибутом ефективної діяльності органів державної і місцевої влади в процесі раціоналізації бюджетних видатків, активізації соціального розвитку та виконання поставлених завдань.

2. Успішність реалізації соціально-культурної політики держави залежить від послідовності, обґрунтованості, реалістичності й ефективності розроблення та впровадження бюджетних програм. Їх особливостями є розгляд як цілісного інструменту управління незалежно від відомчої підпорядкованості елементів програм; спрямованість на вирішення певної соціальної проблеми; забезпеченість фінансовими, організаційними, матеріально-технічними та іншими ресурсами; орієнтація на кінцевий результат. Відповідно до розробленої у дисертації класифікації бюджетних програм виділено їх характерні ознаки: за обсягом охоплення, часовим виміром, рівнями фінансування, галузевою спрямованістю, залежно від вирішення проблеми, що дасть змогу раціонально розподіляти обмежені фінансові ресурси з досягненням максимального ефекту, запобігати дублюванню програм та припиняти дію низькорезультативних. Акцентовано увагу на тому, що реалізації соціально-культурних пріоритетів на середньо- або довгострокову перспективу досягають завдяки формуванню й виконанню державних цільових програм.

3. Необхідною умовою ефективного бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг є вироблення дієвого правового та організаційно-економічного механізму для раціонального використання бюджетних ресурсів. Це зумовлено відсутністю норм відповідного закону, які б детально регламентували діяльність органів державної та місцевої влади при бюджетуванні видатків згаданої сфери, частою зміною нормативно-правових актів, що регулюють бюджетні відносини у процесі прийняття управлінських рішень щодо планування й фінансування суспільних послуг.

4. Виділено та обґрунтовано наявність чотирьох етапів у процесі становлення та розвитку бюджетного планування і прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг: 1) 1991–2001 рр. – створення умов та механізмів для визначення й досягнення оптимальних цілей і параметрів суспільного розвитку; 2) 2002–2008 рр. – підвищення дієздатності держави та ефективності виконання нею своїх функцій щодо реалізації соціально-культурних пріоритетів, посилення децентралізації управління бюджетними коштами, що передбачало перенесення на місцевий рівень також відповідальності за розподіл суспільних благ; 3) кінець 2008 р. – 2009 р. – погіршення бюджетних і соціальних показників розвитку держави, що зумовлено впливом світової фінансової кризи на бюджетне планування та фінансування видатків сфери соціально-культурних послуг; 4) 2010 р. – по даний час – здійснення у сфері державних фінансів масштабних реформ, спрямованих на підвищення ефективності розподілу та використання бюджетних ресурсів.

5. Аналіз практики бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг засвідчив, що нарощування фінансування видатків не дало змоги вирішити проблеми розвитку суспільства, і це проявлялось у: низькій ефективності й надмірній витратності сфери, спричинивши регіональну диференціацію доходів населення, впливі кваліфікованих кадрів за кордон через низьку заробітну плату, збільшенні кількості платних послуг на освіту та охорону здоров'я, погіршенні добробуту громадян і якості їхнього життя; нерозвиненості механізмів диверсифікації надання соціально-культурних послуг та стихійності запровадження їх платного сегмента, обумовивши фінансове навантаження на державний та місцеві бюджети при розпорощенні й незадовільному контролі за цільовим використанням отримуваних бюджетних коштів. Доведено, що виникнення зазначених проблем спричинено відсутністю цілісного

стратегічного документа, який визначав би соціальні пріоритети країни. З огляду на це, доцільним є розроблення і прийняття Національної соціально-культурної доктрини держави, котра стане основоположним документом для визначення духовних та матеріально-гуманітарних цінностей українського суспільства, а також обрання оптимального економічного вектору розвитку з метою якісного розроблення стратегії соціально-культурного розвитку України.

6. Відстежено зміну суспільних пріоритетів української держави в умовах економічних трансформацій. Аргументовано необхідність побудови бюджетної стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг у контексті розв'язання проблем підвищення якості та ефективності надання послуг населенню. Окреслені напрями розвитку зазначеної стратегії, які необхідно враховувати в економічних реаліях при побудові нової моделі соціально-культурного розвитку держави, мають бути спрямовані на збереження системоутворюючих складових сфери, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, культура.

7. Встановлено, що результативне планування та використання бюджетних коштів на сферу соціально-культурних послуг залежить від особливостей взаємодії таких елементів програмно-цільового бюджетування: стратегічне і середньострокове бюджетне планування, державні цільові та бюджетні програми, моніторинг їх виконання, звіти й показники результативності виконання програм. Однак відсутність системного підходу до застосування кожного з елементів перешкоджає дієвому використанню згаданого методу в бюджетній практиці та потребує: модернізації системи стратегічного бюджетного планування і прогнозування видатків згаданої сфери в результаті запровадження складання довгострокових бюджетних планів (стратегій) разом із формуванням щорічного бюджету, забезпечення обов'язковості складання стратегічних планів діяльності для головних розпорядників бюджетних коштів відповідно до стратегії соціально-культурного розвитку держави, підвищення обґрунтованості, точності й надійності прогнозних бюджетних показників; зміни підходів до формування й виконання державних цільових та бюджетних програм. Необхідною є систематизація цих підходів відповідно до функцій головних розпорядників бюджетних коштів, а саме: скорочення кількості та об'єднання за галузями сфери соціально-культурних послуг; створення системи оцінювання результативності реалізації програм шляхом упровадження регулярних звітів головних розпорядників бюджетних коштів перед відповідними органами виконавчої влади.

8. Підвищення ефективності реалізації функціональних елементів бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг потребує дієвого державного фінансового контролю за виконанням державних цільових і бюджетних програм. В Україні право на здійснення контрольних, контрольних-аналітичних, експертних, наглядових і аудиторських функцій щодо бюджетних коштів, державного та комунального майна має ряд державних органів, які функціонують відокремлено один від одного, без формування цілісної системи контролю. Для врегулювання зазначених проблем потрібно поліпшити діяльність контролюючих органів, чітко визначивши їх функції і повноваження, створивши й відпрацювавши механізм координації роботи; встановити систематичний обмін фінансовою й управлінською інформацією між згаданими органами, створивши єдину інформаційно-аналітичну базу даних; забезпечити

раптовість здійснення і скасування обмежень при проведенні попереднього, поточного й наступного державного фінансового контролю; адаптувати національну систему перевірок до стандартів і норм міжнародного права у сфері такого контролю.

9. Активізація процесу використання фінансових ресурсів держави на сферу соціально-культурних послуг потребує розроблення науково обґрунтованих моделей прийняття фінансових рішень щодо забезпечення своєчасного і повного фінансування бюджетних програм. Відтак, розроблено економіко-математичне моделювання процесу розподілу та використання бюджетних коштів на програми згаданої сфери з урахуванням в процесі бюджетування інфляції, бюджетних обмежень та темпів витрачання коштів. Такий підхід дає можливість пов'язати обсяг запланованих та наданих бюджетних коштів на сферу соціально-культурних послуг відповідно до суспільних потреб.

Реалізація наукових положень і практичних пропозицій, обґрунтованих у дисертації, сприятиме удосконаленню та підвищенню ефективності бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг. Однак з огляду на те, що в Україні відбувається становлення системи такого бюджетування, є очевидною доцільність подальшого продовження розпочатих у роботі наукових пошуків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шулюк Б. С. Бюджетування соціальної сфери: зарубіжний досвід та українські реалії / Б. С. Шулюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць кафедри екон. аналізу ТНЕУ. – 2008. – № 2 (18). – С. 144–147 (0,34 д. а.).

2. Шулюк Б. До питання історії і теорії бюджетування сфери соціально-культурних послуг / Богдана Шулюк // Світ фінансів. – 2008. – Вип. 4 (17). – С. 60–70 (0,96 д. а.).

3. Шулюк Б. С. Бюджетні програми в реалізації пріоритетів соціально-культурної політики: теоретичні засади та проблемні аспекти / Б. С. Шулюк // Наука й економіка. – 2009. – Вип. 1 (13). – С. 33–40 (0,63 д. а.).

4. Шулюк Б. С. Бюджетне планування і прогнозування видатків на сферу соціально-культурних послуг: практика та проблеми розвитку в сучасних умовах / Б. С. Шулюк // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 262: В 12 т. – Т. IV. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 903–912 (0,49 д. а.).

5. Шулюк Б. С. Суперечності взаємодії елементів програмно-цільового методу в процесі бюджетування сфери соціально-культурних послуг / Л. М. Алексеєнко, Б. С. Шулюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 4 (119). – С. 190–197 (0,83 д. а.). (Особистий внесок автора 0,69 д. а. Автором досліджено практику та виявлено проблеми взаємодії елементів програмно-цільового методу при бюджетуванні сфери соціально-культурних послуг).

6. Шулюк Б. С. Особливості бюджетного планування і прогнозування видатків на сферу соціально-культурних послуг в умовах економічних трансформацій / Б. С. Шулюк // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 1(10). – С. 35–45 (0,94 д. а.).

7. Шулюк Б. С. Моніторинг виконання бюджетних програм у забезпеченні прозорості фінансування соціально-культурних послуг в Україні / Б. С. Шулюк // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (31). – С. 146–153 (0,56 д. а.).

8. Шулюк Б. С. Посилення дієвості державного фінансового контролю за виконанням бюджетних програм у сфері соціально-культурних послуг / Б. С. Шулюк // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія: Економічні науки. – 2011. – Вип. 4. – С. 401–404 (0,22 д. а.).

9. Шулюк Б. Парадигма стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг в Україні / Богдана Шулюк // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 2. – С. 82–90 (0,63 д. а.).

10. Шулюк Б. С. Передумови та шляхи побудови ефективної моделі бюджетної стратегії соціально-культурного розвитку суспільства / Б. С. Шулюк // Наукові записки : зб. наук. праць. Серія: Економіка. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту „Острозька академія”, 2012. – Вип. 19. – С. 80–84 (0,48 д. а.).

11. Шулюк Б. С. Удосконалення функціональних елементів бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні / Л. М. Алексеєнко, Б. С. Шулюк // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 2 (19). – С. 336–341 (0,64 д. а.). (Особистий внесок автора 0,51 д. а. Автором визначено і обґрунтовано напрями подальшого розвитку елементів програмно-цільового бюджетування з метою якісного надання суспільних послуг).

12. Shulyuk B. S. Practice of Formation and Accomplishment of Budget Programs of socio-cultural Services Sphere / B. S. Shulyuk // Analysen und Ansichten zur Wirtschaftsentwicklung in der Ukraine. Eine Sicht ukrainischer Forscher zu Theorie und Praxis, Berlin, 2013. – S. 180–191 (0,6 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Шулюк Б. С. Бюджетування сфери соціально-культурних послуг: актуальні проблеми модернізації / Б. С. Шулюк // Теорія та практика ринкових перетворень: економічний та соціальний контекст : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 20–22 березня 2008 р.: Т. III. – Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2008. – С. 144–149 (0,3 д. а.).

14. Шулюк Б. С. Необхідність посилення бюджетної політики держави в сфері соціально-культурних послуг / Б. С. Шулюк // Проблеми розвитку фінансової системи України на сучасному етапі : матеріали наук. конф. студентів та молодих вчених, 21 березня 2008 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 32–33 (0,14 д. а.).

15. Шулюк Б. С. Проблеми та пріоритетні напрями розвитку інститутів сфери соціально-культурних послуг / Б. С. Шулюк // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф., 16–17 жовтня 2008 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 177–178 (0,12 д. а.).

16. Шулюк Б. С. Стратегічні пріоритети розвитку соціальної держави в Україні / Б. С. Шулюк // Міжнародний бізнес та менеджмент: проблеми та перспективи в умовах глобалізації : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., 22–24 жовтня 2008 р. – Тернопіль : Екон. думка, 2008. – С. 445–448 (0,19 д. а.).

17. Шулюк Б. С. Теоретико-методологічні засади удосконалення програмно-цільового методу бюджетування у сфері соціально-культурних послуг / Б. С. Шулюк // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період : матеріали наук. конф. проф.-викл. складу ТНЕУ, 16 квітня 2008 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 162–165 (0,16 д. а.).

18. Шулюк Б. С. Бюджетні програми та їх вплив на соціально-культурний розвиток суспільства / Б. С. Шулюк // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доповідей

VI Міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених, 26–27 лютого 2009 р.: Ч. 2. – Тернопіль : Екон. думка, 2009. – С. 222–224 (0,14 д. а.).

19. Шулюк Б. С. Бюджетне фінансування сфери соціально-культурних послуг: необхідність, тенденції та напрями вдосконалення / Б. С. Шулюк // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доповідей VII Міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених, 25–26 лютого 2010 р.: Ч. 2. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – С. 243–244 (0,13 д. а.).

20. Шулюк Б. С. Проблеми реалізації соціально-культурної політики в умовах світової фінансової кризи / Б. С. Шулюк // Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання : матеріали Міжн. наук. студент.-аспірант. конф., 14–15 травня 2010 р. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 656–657 (0,16 д. а.).

21. Шулюк Б. С. Програмно-цільовий метод як інструмент підвищення ефективності використання бюджетних коштів на сферу соціально-культурних послуг / Б. С. Шулюк // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах економічної нестабільності : матеріали наук. конф. проф.-викл. складу, 14 квітня 2010 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – С. 188–191 (0,15 д. а.).

22. Шулюк Б. С. Оцінка результативності впровадження державних цільових програм в контексті реалізації соціально-культурних пріоритетів / Б. С. Шулюк // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доповідей VIII Міжн. наук.-практ. конф. молодих вчених, 24–25 лютого 2011 р.: Ч. 2. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – С. 339–340 (0,13 д. а.).

23. Шулюк Б. С. Проблеми реалізації аудиту ефективності в системі використання бюджетних коштів на соціально-культурні цілі / Б. С. Шулюк // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матеріали наук. конф. проф.-викл. складу, 14 квітня 2011 р. – Тернопіль : Видавн. центр „Вектор”, 2011. – С. 158–162 (0,19 д. а.).

24. Шулюк Б. С. Вдосконалення практики середньотермінового бюджетного планування як передумова забезпечення якісного надання соціально-культурних послуг населенню / Б. С. Шулюк // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матеріали загальноунівер. наук. конф. проф.-викл. складу, 11 квітня 2012 р. – Тернопіль : Видавн. центр „Вектор”, 2012. – С. 142–145 (0,17 д. а.).

25. Шулюк Б. С. Економіко-організаційні засади бюджетування сфери соціально-культурних послуг в Україні / Б. С. Шулюк // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. матеріалів IX Міжн. наук.-практ. конф., 25–26 жовтня 2012 р. – К., 2012. – С. 297–299 (0,11 д. а.).

26. Шулюк Б. С. Програмно-цільове бюджетування сфери соціально-культурних послуг: світовий досвід проведення реформ та висновки для України / Б. С. Шулюк // Перспективи розвитку фінансової системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 квітня 2012 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 208–210 (0,13 д. а.).

27. Шулюк Б. С. Бюджетне прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні / Б. С. Шулюк // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матеріали загальноунівер. наук. конф. проф.-викл. складу, 10 квітня 2013 р. – Тернопіль : Видавн. центр „Вектор”, 2013. – С. 127–130 (0,21 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Шулюк Б. С. Бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2014.

У дисертації проведено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг, запропоновано пріоритетні напрями його розвитку в умовах ринкової економіки України.

Висвітлено концептуальні, правові та організаційно-економічні засади бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг. Визначено економічну сутність бюджетування та окреслено основні підходи до бюджетування видатків згаданої сфери у зарубіжній практиці й на цій основі запропоновано авторське його визначення з урахуванням особливостей національної економіки. Розкрито специфіку формування та виконання бюджетних програм, узагальнено їх класифікаційні ознаки за соціальною спрямованістю.

Досліджено етапи становлення і розвитку механізму бюджетного планування і прогнозування видатків сфери соціально-культурних послуг. Аргументовано необхідність переходу на програмно-цільовий метод з метою підвищення результативності витрачання бюджетних коштів на соціально-культурні цілі, проаналізовано та виявлено проблеми взаємодії його елементів. Оцінено стан та обґрунтовано необхідність посилення дієвості державного фінансового контролю за виконанням бюджетних програм сфери соціально-культурних послуг.

Відстежено зміну пріоритетів держави при наданні суспільних послуг в умовах економічних трансформацій та окреслено напрями бюджетної стратегії розвитку сфери соціально-культурних послуг. Обґрунтовано пропозиції щодо модернізації функціональних елементів бюджетування видатків сфери соціально-культурних послуг. Розроблено методичні підходи до оптимізації процесу фінансування коштів на бюджетні програми сфери соціально-культурних послуг.

Ключові слова: бюджетування, бюджетні видатки на сферу соціально-культурних послуг, бюджетне планування, бюджетне прогнозування, бюджетні програми, державні цільові програми, програмно-цільовий метод, державний фінансовий контроль, бюджетна стратегія.

АННОТАЦИЯ

Шулюк Б. С. Бюджетирование расходов сферы социально-культурных услуг в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки Украины, Тернополь, 2014.

В диссертации проведено комплексное исследование теоретических и практических аспектов бюджетирования расходов сферы социально-культурных услуг, предложены приоритетные направления его развития в условиях рыночной экономики Украины.

Предложен авторский подход к раскрытию сущности бюджетирования расходов сферы социально-культурных услуг и определены его основные цели, которые

закljučаются в обеспечении потребности данной сферы в финансовых ресурсах, выявлении реальных возможностей источников финансирования, определении мероприятий по восполнению дефицита бюджетных средств и рациональному направлению финансовых потоков на развитие сферы.

Обосновано, что с введением программно-целевого метода реализуется принцип перехода от содержания бюджетных учреждений к получению социальных результатов от использования государственных средств. Определено, что наиболее действенным инструментом влияния на эти процессы является разработка эффективных государственных целевых и бюджетных программ, направленных на программные категории, в частности на цели, задачи и показатели результативности. Дополнена классификация бюджетных программ, что будет способствовать рациональному распределению бюджетных средств и эффективному их использованию.

Рассмотрены правовые и организационно-экономические основы бюджетирования расходов сферы социально-культурных услуг и выявлены недостатки в процессе его реализации: несовершенное правовое поле, отсутствие соответствующего закона о бюджетировании расходов сферы социально-культурных услуг, неразработанность единой стратегии реформирования организационно-экономических основ отрасли и др. Аргументировано, что указанные проблемы препятствуют объективному определению потребностей общества в средствах на социальные нужды, совершенствованию качества оказания социально-культурных услуг населению, повышению результативности работы органов государственной и местной власти.

Исследованы этапы реализации бюджетного планирования и прогнозирования расходов сферы социально-культурных услуг, обусловленных спецификой экономики и последовательностью принятых законодательных актов в этой сфере. Учитывая фрагментарный характер выполнения запланированных задач, актуальным является поиск оптимальной модели сочетания централизации и децентрализации с использованием рациональных управленческих технологий, таких как программно-целевые методы бюджетирования. Выяснено, что эффективным инструментом бюджетирования расходов сферы социально-культурных услуг является финансовый контроль за выполнением бюджетных программ, который обеспечивает отслеживание недостатков в организации процесса выполнения программ, влияния этих негативных тенденций на достижение запланированных целей и обоснование предложений по повышению эффективности использования финансовых ресурсов государства.

Доказана необходимость разработки и утверждения обоснованной бюджетной стратегии развития сферы социально-культурных услуг, направленной на: повышение уровня и качества жизни населения; уменьшение расслоения общества по уровню доходов, имущественному и социальному положению; обеспечение полной и эффективной занятости, качества и конкурентоспособности образования; создание условий для обеспечения населения медицинской помощью, сохранение и укрепление его здоровья, достижение высокой духовности, моральных и этических принципов жизни населения Украины.

Аргументировано, что успешность реализации мероприятий по достижению определенных стратегических приоритетов социально-культурного развития общества на кратко-, средне- и долгосрочную перспективу зависит от особенностей

взаимодействия функциональных элементов бюджетирования. При этом обоснована целесообразность повышения эффективности последних путем совершенствования методики программно-целевого бюджетирования в контексте проведения модернизации системы перспективного бюджетного планирования расходов; смены подходов к формированию, исполнению и оценке результативности государственных целевых и бюджетным программ.

Разработаны новые технологии управления бюджетными программами сферы социально-культурных услуг, основанные на научно обоснованных моделях принятия финансовых решений, которые позволяют обеспечить своевременное и полное финансирование программ. Это будет способствовать устойчивому развитию общества, направленному на улучшение жизненного уровня населения.

Ключевые слова: бюджетирование, бюджетные расходы на сферу социально-культурных услуг, бюджетное планирование, бюджетное прогнозирование, бюджетные программы, государственные целевые программы, программно-целевой метод, государственный финансовый контроль, бюджетная стратегия.

ANNOTATION

Shulyuk B. S. Budgeting of Socio-Cultural Services Expenditures in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in the field of Economic Sciences on speciality 08.00.08 – Money, Finances and Credit. – Ternopil National Economic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2014.

The thesis is dedicated to the complex research of theoretical and practical aspects of social and cultural services costs budgeting, priority directions of its development in the market economy of Ukraine are suggested.

Conceptual, legal, organizational and economic principles of social and cultural services costs budgeting are shown. The economic nature of budgeting is determined and the main approaches to costs budgeting of these areas in foreign practice are outlined. On this basis and according to the specific of national economy the author proposes own definition of social and cultural services costs budgeting. The specific of formation and implementation of budget programs is shown and its classification criteria's for social orientation are summarized.

The formation and development of budget planning and forecasting costs sphere mechanism of socio-cultural services are explored. The necessity of transition to a program-based method to improve the efficiency of budget spending for socio-cultural purposes is argued; the problems of interaction of its elements are analyzed and identified. The state and necessity of strengthening the effectiveness of public financial control of socio-cultural services budget program are reviewed.

The change of government priorities in the provision of public services in terms of economic transformation is exposed and ways of the improvement of budget strategy the development of socio-cultural services are ground. Proposals for the modernization of the functional elements of sphere of social and cultural services expenditure budgeting are ground. Methodical approaches to optimization the financing on the program budget sphere of socio-cultural services are made.

Keywords: budgeting, social and cultural services costs budgeting, budget planning, budget forecasting, budget programs, the state target programs, target-oriented method, the state financial control, budgetary strategy.